

Την εποχή αυτή στις Κυκλάδες υπάρχει μεγάλη ποικιλία στις ταφικές πρακτικές. Στα βόρεια νησιά συνήθιζαν τους μεμονωμένους ενταφιασμούς σε κιβωτιόσχημους τάφους. Η πρακτική αυτή αρχίζει ήδη από την ΠΓ περίοδο στην Καρδιανή της Τήνου και συνεχίζεται στη ΜΓ Ι, τουλάχιστον, στη Ζαγορά της Άνδρου και πιθανώς επίσης στη Ρήνεια.

Από την πόλη της Νάξου αναφέρονται πέντε ακόμη ταφές ενταφιασμού, λαξευμένες στο μαλακό βράχο, μία από τις οποίες περιείχε 15 αγγεία και μια εξαιρετική συλλογή από 30 πήλινα πτηνά με ανοιγμένα φτερά. Σε άλλο τάφο βρέθηκε ένα ζευγάρι πήλινα μικρά υποδήματα, διακοσμημένα με πολλαπλές τεθλασμένες, όπως το σύγχρονό τους ζευγάρι από τον τάφο Α της Ελευσίνας.

Την ίδια περίοδο στα νοτιότερα νησιά επικρατεί πλέον η καύση, και μάλιστα, όπως δείχνουν τα στοιχεία, όπου σώζονται, οι πολλαπλές καύσεις. Ένα παραθαλάσσιο νεκροταφείο στην Κίμωλο είχε 22 ορθογώνιους τάφους σκαμμένους στο βράχο, ο καθένας από τους οποίους περιείχε αρκετές καύσεις. Τα πρωιμότερα αγγεία φτάνουν έως το 775-750 π.Χ., αλλά τα περισσότερα είναι της Ύστερης Γεωμετρικής. Λιγοστές πληροφορίες για τις ταφές δίνει το πολύ διαταραγμένο νεκροταφείο της Τρυπητής, στη γειτονική Μήλο. Οι μόνοι συστηματικοί ανασκαφείς το 1895 αναφέρουν λαξεύματα στο βράχο, ίχνη καύσης, μερικά οστά, και σπασμένα αγγεία της "εποχής του Διπύλου". Οι καύσεις αυτές σίγουρα χρονολογούνται στη ΜΓ περίοδο, οπότε οι Μήλιοι κατασκεύαζαν πολλούς μεγάλους αμφορείς με λαβές στην κοιλιά, κατάλληλους να χρησιμοποιηθούν ως τεφροδόχοι. Μερικούς από αυτούς εξήγαγαν στη Θήρα, όπου αναμφίβολα χρησιμοποιήθηκαν ως τεφροδόχοι για ορισμένες από τις πρωιμότερες ταφές.

Οι Θηραίοι συνήθιζαν να τοποθετούν τις διαδοχικές καύσεις σε κτιστούς θαλάμους, που απλώνονταν σε ταρατσες διαμορφωμένες στην πλαγιά του λόφου. Τα δύο νεκροταφεία της Θήρας είναι από τα πιο εντυπωσιακά στη γεωμετρική Ελλάδα. Σημειώνουμε ότι οι πρωιμότεροι θάλαμοι πρέπει να κατασκευάστηκαν αυτή την περίοδο και προσφέρουν την πρωιμότερη ένδειξη κάποιας ανθρώπινης εγκατάστασης μετά τη μεγάλη ηφαιστειακή έκρηξη. Οι Δωριείς κάτοικοι, αντίθετα με τους προκατόχους τους της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, είχαν την πρόνοια να ιδρύσουν την πόλη τους στον ψηλό ασβεστολιθικό λόφο του Μεσάβουνου, στο μοναδικό μη ηφαιστειογενές τμήμα του νησιού. Μερικοί από τους μεγαλύτερους τάφους, ανάλογα με τους γεωμετρικούς θαλαμωτούς τάφους της Κνωσού, συγκέντρωναν καύσεις για περιόδους αρκετά μεγαλύτερες από έναν αιώνα.

Οι καύσεις που βρέθηκαν σε δύο απομακρυσμένες θέσεις στο ανατολικό τμήμα του

αρχιπελάγους έχουν αρκετά διαφορετικό χαρακτήρα. Στη Δονούσα υπάρχουν τα ίχνη ενός πολύ κατεστραμμένου αψιδωτού σπιτιού, κτισμένου στο χείλος ενός γκρεμού με πρόσβαση από μια μικρή τετράγωνη αυλή και με άγνωστη ακόμη χρήση. Κοντά του, στην κορυφή του ίδιου λόφου, βρέθηκαν τα υπολείμματα από δύο μεγάλες πυρές, η μία από τις οποίες έχει 7 μέτρα μήκος, 60-80 εκ. πάχος, και περιείχε σωρούς σπασμένων αγγείων, κελύφη στρειδιών και οστά ζώων. Πάνω από αυτά υπήρχε ένα στρώμα χώματος και ένας λιθοσωρός. Αν είχαν ακεί και τα σώματα εκεί, τότε το τεράστιο αυτό στρώμα θα περιείχε πολλές καύσεις, οπότε μπορεί να είχαμε έναν τύμβο που κατέρρευσε, ο οποίος είχε ορθογώνιο περίπου σχήμα και έναν λιθοσωρό στην κορυφή. Για την στήριξη του υπήρχε ένα λίθινο αναλημματικό μέτωπο προς το εσωτερικό και δύο τοίχοι σε ορθή γωνία ως προς τον τύμβο και το χείλος του γκρεμού. Πολλά από τα αγγεία των πυρών είχαν μεγάλα κλειστά σχήματα (αμφορείς, οινοχόες, υδρίες) διακοσμημένα με ένα καθυστερημένο πρωτογεωμετρικό ρυθμό και με επιδράσεις από την ανατολική Ελλάδα. Στην πρώτη πυρά βρέθηκε επίσης αττικίζουσα κεραμική του 800 π.Χ. περίπου, καθώς και μικρός κρατήρας με χαμηλή βάση. Ανάλογη ανάμιξη ρυθμών παρατηρούμε και στην κεραμική από το αψιδωτό σπίτι. Η τελευταία αναφορά σημειώνει επίσης έναν οχυρωματικό τοίχο, που βρίσκεται στην ίδια θέση και έχει δύο οικοδομικές φάσεις μέσα στη Γεωμετρική περίοδο. Κοντά του υπάρχουν ίχνη τριών σπιτιών με δύο δωμάτια το καθένα.

Η άλλη θέση με πυρές βρίσκεται στο Τσικαλαριό, στο κέντρο της Νάξου. Πρόκειται για ένα συγκρότημα από 20 τουλάχιστον τύμβους δίπλα σ' έναν μικρό, σύγχρονο ίσως, οικισμό, πάνω σ' ένα γυμνό λόφο, ο οποίος όμως ελέγχει την πλουσιότερη κοιλάδα στο εσωτερικό του νησιού. Στην είσοδο του νεκροταφείου είναι στημένο ένα ψηλό "μενίρ", στερεωμένο μ' έναν σωρό από πέτρες. Οι τύμβοι έχουν μήκος 10 μέτρα και αποτελούνται από ένα προσεκτικά κατασκευασμένο λίθινο κράσπεδο, που έχουν σχήμα τέλειου σχεδόν κύκλου και συγκρατεί το χώμα και τις πέτρες που κάλυπταν τον τύμβο. Οι περισσότεροι τύμβοι περιέχουν μία ή περισσότερες καύσεις, τοποθετημένες απλώς στο έδαφος, εκτός από μερικές περιπτώσεις, όπου τοποθετούνται σε ορθογώνιο τάφο με καλυπτήριες πλάκες. Τα κτερίσματα σκορπίζονται είτε μέσα στις πυρές είτε πιο μακριά από αυτές, και σε μερικούς σωρούς στάχτης διακρίνονται οστά ζώων. Ένας ορθογώνιος χώρος χρησιμοποιήθηκε κυρίως για κτερίσματα, ενώ αμέσως έξω από την παρυφή του υπήρχε ένας μόνο μικρός κιβωτιόσχημος παιδικός τάφος με ίχνη πυράς και καμένων οστών. Αίνιγμα αποτελεί η ύπαρξη πολλών μεγάλων κλειστών αγγείων έξω από τους τύμβους, που δεν φαίνεται να περιείχαν παρά μόνο άμμο. Ίσως να πρόκειται για εγχυτρισμούς βρεφών, που τα οστά τους διαλύθηκαν κάτω από αυτές τις συνθήκες.

Το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε μόνο στη ΜΓ περίοδο, εκτός από δύο ταφές, που προστέθηκαν τον 6ο αιώνα (έναν κιβωτιόσχημο τάφο και μία τεφροδόχο). Όλη σχεδόν η γραπτή κεραμική αττικίζει και ένα από τα πρωιμότερα αγγεία είναι μια επίπεδη πυξίδα του 820 π.Χ. περίπου, παρόμοια με εκείνες του τάφου αρ. 20 του Κεραμικού, ενώ οι σειρές της κεραμικής κατεβαίνουν χρονικά έως περίπου το 750 π.Χ. Ένα φλασκή κυπριακού τύπου με δύο λαβές και με αυλακωτό λαιμό υποδηλώνει κάποιες επαφές με την Ανατολή.

Υπάρχει άφθονη χονδροειδής κεραμική από τα σχήματα της οποίας ξεχωρίζουν οι πίθοι με εγγάρακτη διακόσμηση και τριποδικό στήριγμα, παρόμοιοι με εκείνους που βρέθηκαν στους ενταφιασμούς της Ναξίας. Στα υπόλοιπα κτερίσματα περιλαμβάνονται τρία πήλινα γυναικεία ειδώλια, τρία ειδώλια πτηνών, 56 υφαντικά βαρίδια, δύο σιδερένια ξίφη και ένα εγχειρίδιο, μία χάλκινη πόρπη του τύπου της ανατολικής Ελλάδας, ένα σιδερένιο δαχτυλίδι και τρία χρυσά βραχιόλια από στριφτό σύρμα.

Είναι δύσκολο να δεχθούμε ότι οι τύμβοι αυτοί αποτελούν καθαρά τοπικό φαινόμενο. Αποτελούν εξαίρεση στη συνήθη πρακτική της Νάξου, όπου, από το 11ο αι., συνηθίζονται οι μεμονωμένοι ενταφιασμοί. Πολλά χαρακτηριστικά των τύμβων αυτών φανερώνουν επιρροή από το βόρειο Αιγαίο. Το πλήθος των τύμβων, με τα προσεκτικά διαμορφωμένα λίθινα κράσπεδά τους, θυμίζει τη Βεργίνα, όπως και η περιστασιακή χρήση δύο πίθων για μία ταφή, τοποθετημένων στόμιο με στόμιο. Εκτός από την οκτώσχημη πόρπη, υπάρχει και ένα; κάνθαρος από ντόπιο πηλό αλλά με αποφύσεις στις ψηλές λαβές του, όπως εκείνοι του Βορρά. Είναι ενδιαφέρον ότι στην παράδοση της Νάξου διατηρείται μια ανάμνηση εισβολέων από τη Θράκη, η οποία όμως εντάσσεται σε μακρινά, μυθικά συμφραζόμενα.